

nyítja. A XV. és XVI. század fordulóján Juan del Encina, a spanyol költészet és zeneirodalom egyaránt kimagasló alakja ugyanazon műveivel. Kezdetben a versformák egyben zenei formákat is jelentettek, a későbbiek folyamán azonban az egymástól való elszakadás mindkét irányban önálló fejlődést eredményezett. A XVI. század madrigálja már nem hozható összefüggésbe a madrigállal mint versformával, csak a nevük azonos. Az Ad notam megjelölések divatja az ősi állapot, az egység emlékét őrzi. A dallam azonban itt is versformát határoz meg, azt követi a költő. Ha, mint a mi esetünkben, a mintául szolgáló melódia hangszeres volt, valószínű, hogy felhasználója, szövegét, ha egyáltalán létezett, nem ismerte, így a zene az irodalmi forma közvetítője lett. Végül, minden bizonnyal, a forma vált a lényegesebb mozzanattá. Elfordulhatott az is, hogy a szerző olyan ad notam-ot jelölt meg, amelynek csak a szövegét ismerte, mégis azt írta a vers fölé, ennek és ennek a nótájára, úgy is érthetjük: min-tájára, formájára.

A korban megjelent táncgyűjtemények előszavában gyakran találjuk a következő kitéltelt: „per cantar et sonar d'ogni sorte de istromenti”, „zu singen und spielen auf allerley Instrumenten”, „acomodés aussi bien a la Voix Humaine, comme a tous Instruments Musicaux”, azaz a darabokat éneklésre és mindenfajta hangszeren való játszásra szánták. A különös csak az, hogy ezek a gyűjtemények többnyire szöveg nélkül jelentek meg, sőt olyan műveket is tartalmaztak, amelyeknek eredetileg sem volt szövegük. Akkor viszont hogyan énekeltek őket? Az egyik feltételezés az, hogy a hangok nevét használták szövegnek, szolmizálták a dallamot. Érdekes megoldást kínál Gregor Krengel 1584-ben (Frankfurt a. d. Oder) megjelent *Tabulatura nova*-jának előszava: „Sequuntur Cantiones nonnullae quas vulgo Paduanas vocant, quibus omnis generis Textus applicari possunt tam Italici, Germanici, nec non Polonici”, ami arra enged következtetni, hogy szokás volt hangszeres táncokhoz különféle nyelvű szövegeket írni. Balassi hatalmas műveltsége köztudomású. Ez zenei téren is megnyilvánul. Gábrly György korábban már említett cikkéből idézzük: „Az előző felsorolásból kitűnik, hogy mintegy 30 darab Ad notam-ról beszélhetünk; ezen belül kb. 13 magyar és 17 idegen dallamokra utal. Ebből is látható, milyen páratlan sokoldalúsággal és széles ismeretanyaggal rendelkezett költészetünk e korai képviselője. Ez a tekintélyesnek mondható sokrétűség formai tekintetben is érvényre jut: a 30 nótajelzés 28 különböző szerkezetet reprezentál. Tinódihoz hasonló formagazdagság ez, amely azonban magas költői színvonalon realizálódik.” Nem tartjuk valószínűnek, hogy ilyen széles körű zenei tájékozottság zenei írástudatlansággal párosult volna. Ha Balassi éneklésre szánta volna verseit, követte volna elődei- nek és kortársainak, Tinódinak, vagy tanítójának, Bornemisza Péternek példáját — és kot-tát mellékelt volna hozzájuk. Egyházi témájú művei talán kivételek voltak ilyen szempont-ból. Erre a Kájoni-kódexben, dallammal megtalált „Bocsásd meg Úristen” kezdetű verse enged következtetni. Világi verseinek megjelölései azonban nem elég pontosak ahhoz, hogy azok alapján énekes előadás igényére gondolhassunk. Mit is kezdhetett a kornak egy, akár Balassihoz mérhető szintű zenei műveltséggel rendelkező olvasója az ilyen nótajelzésekkel mint „egy horvát virágének”, „egy olasz ének”, „egy siciliana nótájára”? A rengeteg, külön-böző struktúrát képviselő dallam hallatlan mértékben gazdagította irodalmunk formakincsét. Ami Balassi életművét illeti, szinte tudatos kísérletezés eredményének tűnik a benne kikrisztályosodó magasrendű, tiszta költői forma, a Balassi-versszak. Nem véletlen, hogy olyan népszerűvé vált a későbbiek folyamán. Alkotója olyan szintézis végső láncszemeként hozta létre, amelyben szinte egész Európa költői fejlődésének vívmányait egyesítette.

Virágh László

Vörösmarty autográf versei Széchenyi István hagyatékában

Széchenyi Istvánnak a hazafisággal, a nemzet jövőjével kapcsolatos gondolataiban többször helyet kapott Vörösmarty költészete. Naplóján, nyomtatásban megjelent művein kívül magánlevelezésében is találunk utalást arra, hogy Vörösmarty verseinek gondolatai foglalkoztatták. Odescalchi Ágostonné Zichy Annának 1840. szept. 21-én írt levélfogalmazványában is a *Szózat* kapcsán elmélkedik a hazafiságról, és levelét így fejezi be: „O es muss ein grosses Glück, sein einer blühenden Nation...!”¹

Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában levő Széchenyi-hagyatékban három autográf Vörösmarty-vers és A *hontalan* c. költemény kéziratos német fordítása található. Vörösmarty *Széchenyihez* c. epigrammája Viszota Gyula kiadása alapján szerepel a kritikai kiadásban,

¹ Az autográf levélfogalmazvány jelzete: K 197/50. Számos javítást tartalmaz. Az idézett befejezetlen mondat a következő: „O es muss [áthúzva: es muss welches senhlich] grosses Glück, seyn [áthúzva: seyn, aus Mitglid] einer blühenden Nation [áthúzva: zu seyn]...!”

de már Viszota sem említi a vers lelőhelyét.² A vers kétféle módon kerülhetett a Széchenyi-hagyatékba. Vörösmarty a kéziratot Széchenyinek ajándékozta, vagy az Akadémia Vörösmarty-szobájának rendezésekor emelték ki a Széchenyi Múzeum számára a verset, mint Széchenyivel kapcsolatos írást. Az autográf vers és a kritikai szövegközlés között egyetlen eltérés van: a kéziratban az első sor végén felkiáltó jel található. Az epigramma jelzete: K 305/56.

A másik két autográf vers nincs kapcsolatban Széchenyivel személyével, de gondolatilag mindkettő kapcsolódik Széchenyi eszméihez. A *Gondolatok a könyvtárban* c. vers variánsaként ismerteti a kritikai kiadás a *Haszontalan gondolatok a könyvtárban* c. Vörösmarty-verset. A szövegközlés alapja ugyancsak Viszota Gyula cikke, amely a Széchenyi Múzeumban levő kézirat alapján készült. Erről a kéziratról a következőket írja a kritikai kiadás: „Ez azonban jelenleg nem található az MTA háborús fogyatkozásokat szenvedett Széchenyi Múzeumában.”³ Az autográf vers a Széchenyi-hagyaték újrendezésekor előkerült, és így lehetőség nyílt az eredeti kézirat alapján történő szövegösszehasonlításra. (A vers jelzete: K 305/55.) Ennek alapján finomíthatjuk a vers keletkezésének körülményeit, viszonyát a *Gondolatok a könyvtárban* c. verséhez. Az eredeti cím a következőképpen íródott: *Haszontalan gondolatok (a' könyvtárban)*. A hangsúly a haszontalan gondolatokon van, a könyvtár szinte csak a gondolatok, illetve a vers születésének helymegjelölésére szolgál, hiszen az eredeti írásképp szerint a cím alatt helyezte el Vörösmarty zárójelben. Tehát nem valószínű, hogy Vörösmarty ezt egy ünnepélyes alkalomra, az Akadémiai Könyvtár megnyitására írta volna, ahogy ezt Toldy elbeszélésére hivatkozva feltételezik.⁴ Valószínűbb Gyulai Pál és Viszota Gyula magyarázata, hogy egy unalmas akadémiai ülés alatt készítette az első versváltozatot és Széchenyinek ajándékozta. A vers végleges formájában a könyvtár már más hangsúlyt kap, de az autográf kézirat írásjeleinek figyelembevételével Gyulai Pál és Viszota Gyula feltételezése az első kézirat keletkezéséről elfogadhatónak látszik.⁵

A harmadik autográf vers egy epigramma. A kritikai kiadás a *Szepyre* c. költeményt az OSzK 1290/Fol. Hung. 6/v. jelzetű kézírata alapján közli.⁶ A Széchenyi-hagyatékban K 305/57. jelzettel található az epigramma autográf változata. A szövegtérések a következők: Cím: Szep. 1. sor (eltéréll) 3. sor (Várd el díjaidat); Gyulai Pál szerint az epigramma Szepessy Ignácra vonatkozik.⁷ Az autográf címe is elfogadható a Szepessy név első négy betűjének. Az OSzK-beli kézirattól eltérően semmiféle javítást nem tartalmaz. Ha a vers Széchenyi tulajdonában vagy a Széchenyi Múzeum anyagában lett volna, Viszota biztosan közli. Valószínűbb, hogy az Akadémia Vörösmarty-szobájának anyagában volt, és az Akadémia különgyűjteményeinek megszűnésekor került véletlenül az egykori Széchenyi Múzeum anyagába, és azzal együtt a Kézirattárba.

Vörösmarty sokat szavalt és népszerű versének, *A' hontalan* c. költeménynek ismeretlen német kéziratot fordította K 305/58. jelzettel található Széchenyi hagyatékában. A fordítás keletkezéséről és a fordító személyéről csak feltevéseink vannak. A kritikai kiadás hivatkozik arra, hogy Széchenyi is említi naplójában a verset: „Crescence liest mir den Hontalan.”⁸ Elképzelhető, hogy Széchenyi felesége számára lefordította a verset méterre, hogy jobban megértse. A fordítás Josef Uffer munkája, akit talán azonosíthatunk azzal a G. J. Ufferrel, akit egyedül Szinnyei említ.⁹ Pesti orvos volt, német nyelven írt orvosi munkákat. Műfordítói tevékenységéről Szinnyei nem tud, a német lexikonok sem ismerik. A fordítást kaphatta ismerőseitől is Széchenyi, de lehetett a fordító személyes ajándéka akár a Széchenyi házaspárnak is.

Körmeny Kinga

² Vörösmarty összes művei. II. Bp. 1960. 202. A jegyzetben (uo. 603.) Viszota Gyula neve tévesen Vozáry-ként szerepel. A Naplók kiadása Viszota név alatt található.

³ I.m. III. Bp. 1962. 400.

⁴ I.m. 401.

⁵ Uo.

⁶ I.m. II. Bp. 1960. 558.

⁷ Uo.

⁸ I.m. 571.

⁹ SZINNYEI: Magyar írók ... 14. köt. 613.